

Πρότυπα οικογένειας και συζυγικές κατανομές των οικιακών εργασιών: Η περίπτωση των οικογενειών της Αθήνας

*Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη**

Η γρήγορη εκβιομηχάνιση και η οικονομική ανάπτυξη μεταπολεμικά, σε συνδυασμό με την γενίκευση του μοντέλου της καταναλωτικής κοινωνίας στις δυτικές χώρες, είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των παντρεμένων γυναικών με εξωοικιακή επαγγελματική απασχόληση, ιδιαίτερα μετά το 1960¹. Έτσι, το μοντέλο οικογένειας με «συμπληρωματικούς» συζυγικούς ρόλους παύει να αποτελεί το κυρίαρχο, ενώ παρατηρείται σταδιακή επικράτηση των οικογενειών με «αδιαφοροποιήτους» συζυγικούς ρόλους μέσα και έξω από το σπίτι².

Οι εξελίξεις αυτές συνετέλεσαν οπωσδήποτε στην άμβλυση του διπολικού συστήματος των συζυγικών πρακτικών ως προς την κατανομή και πραγματοποίηση των οικιακών εργασιών και την επικράτηση διαφορετικών αντιλήψεων και ρυθμίσεων ανάμεσα στους δυο συζύγους. Πράγματι, η συμμετοχή των ανδρών στις εργασίες που έχουν σχέση με το σπίτι και τη φροντίδα των παιδιών φαίνεται ότι γίνεται ολοένα και πιο σημαντική, χωρίς βέβαια να πλησιάζει το ιδεώδες της ισότητας³.

Εξάλλου, οι στάσεις και οι αντιλήψεις για τους ρόλους των

* Δρ. Κοινωνιολογίας, Ερευνήτρια στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

δυο φύλων στη σύγχρονη οικογένεια, που, αναμφίβολα, αποτελούν δείκτες των πολιτισμικών τάσεων και εξελίξεων μιας κοινωνίας σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, χρησιμοποιήθηκαν κατ'επανάληψη και χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα σε εμπειρικές έρευνες διεθνώς, οι οποίες αποσκοπούν στην παρουσίαση των υποκειμενικών στάσεων και πεποιθήσεων των ατόμων πάνω σε θέματα σχετικά με τους συζυγικούς ρόλους. Με τον τρόπο αυτό, γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστεί ο βαθμός αποδοχής ή άρνησης των νέων αξιών και οικογενειακών προτύπων⁴.

Ακόμη, όπως υποστηρίχτηκε, οι κρατούσες πολιτισμικές αξίες και κανόνες διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στις ατομικές συμπεριφορές και στις πρακτικές της καθημερινής ζωής, οι οποίες ορίζονται σαν «διαδικασία συνάρθρωσης ενός μοντέλου ζωής και ενός συστήματος ενδοσυζυγικών ανταλλαγών που λειτουργεί μέσα σ' ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο και που προσδιορίζεται από τα "εφόδια" των συζύγων», τα οικογενειακά «βάρη» και τις κρατούσες πολιτισμικές αξίες⁵. Με άλλα λόγια, η δομή του κοινωνικού περιγύρου αντικατοπτρίζεται στις συμπεριφορές των ατόμων και χρησιμεύει σαν ιδανικό και κατευθυντήρια βάση σε κάθε ζευγάρι.

Ορίζοντας, λοιπόν, τις αξίες σαν «συλλογικές προτιμήσεις που εμφανίζονται σε ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο και που συμβάλλουν στη ρύθμιση αυτού»⁶ είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να εντοπίσουμε τις τυχόν συσχετίσεις και αλληλεξαρτήσεις ανάμεσα στις αξίες που υιοθετούνται από τους συζύγους και τα μοντέλα οικογένειας.

1. Τύποι οικογένειας στην Αθήνα: Εμπειρική διερεύνηση

Τι συμβαίνει, όμως, στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας; Ποιά πρότυπα οικογένειας υιοθετούν οι σύζυγοι; Σε ποιές περιπτώσεις υπερτερούν τα συντηρητικά και σε ποιές, αντίστοιχα τα προοδευτικά οικογενειακά πρότυπα; Τι μορφή έχουν οι συζυγικοί ρόλοι μέσα στο σπίτι; Υπάρχει ιδεολογική ρύθμιση των πρακτικών κατανομής της οικιακής εργασίας;

Οποσδήποτε, οι διαφορετικές διαδικασίες εξέλιξης και διαμόρφωσης της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας διαφοροποιούν την ελληνική οικογένεια σε σχέση με την δυτική, ενώ, όπως έχει υποστηριχτεί, αυτή διατηρεί μέχρι σήμερα αρκετά στοιχεία συντηρητισμού, ακολουθώντας με κάποια καθυστέρηση και με δια-

φορετικό ρυθμό το δυτικοευρωπαϊκό μοντέλο οικογένειας. Εξάλλου, όλες οι αλλαγές που συντελούνται στο πλαίσιο αυτής πραγματοποιούνται, σταδιακά, χωρίς βίαιες μεταβολές⁷.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στην Ελλάδα αντίθετα με ό,τι συνέβη στις δυτικές χώρες, η κοινωνιολογία της οικογένειας δεν γνώρισε μεγάλη άνθηση μεταπολεμικά. Η απουσία, λοιπόν, συστηματικών προσεγγίσεων και εμπειρικών διερευνήσεων δεν μας επιτρέπουν να διαμορφώσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη δομή και τις λειτουργίες της σημερινής αστικής οικογένειας, ούτε να επισημάνουμε το μέγεθος των συντελούμενων μεταβολών⁸.

Στόχος της μελέτης μας είναι, λοιπόν, να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα και να διατυπώσουμε κάποιες πρώτες υποθέσεις σχετικά με τις αντιλήψεις που υιοθετούν οι σύζυγοι για τους ανδρικούς και γυναικείους ρόλους και τις πρακτικές κατανομή των οικιακών εργασιών ανάμεσα στους δυο συζύγους στο πλαίσιο της ελληνικής αστικής «οικογένειας»⁹.

Διερευνώντας, εξάλλου, τα οικογενειακά πρότυπα και τις συζυγικές ανταλλαγές μέσα στο σπίτι, θα μας δοθεί η δυνατότητα να εντοπίσουμε τις ιδιαιτερότητες που εμφανίζονται και να επισημάνουμε σε ποιές περιπτώσεις και σε ποιά κοινωνικά στρώματα τα προοδευτικά πρότυπα οικογένειας και οι σύγχρονοι «τρόποι ζωής»¹⁰ –δηλαδή, η μεγαλύτερη ισότητα ως προς την πραγματοποίηση των οικιακών δραστηριοτήτων– γίνονται σε μεγαλύτερο βαθμό αποδεκτά και ποιοί κοινωνικο-οικονομικοί και πολιτισμικοί παράγοντες διαφοροποιούν και προσδιορίζουν περισσότερο τις συμπεριφορές των Αθηναίων συζύγων.

Στη συνέχεια, προκειμένου να δούμε εάν υπάρχει αντιστοιχία κοινωνικών αντιλήψεων και πρακτικών της καθημερινής ζωής, θα διερευνήσουμε την αιτιακή σχέση ανάμεσα στις δύο αυτές μεταβλητές, δηλαδή, την επίδραση των προτύπων πάνω στις μορφές κατανομής των οικιακών εργασιών.

Οπωσδήποτε, δεν έχουμε την πρόθεση να ασχοληθούμε εδώ με το πολύπλοκο και πολύπλευρο θέμα της πολιτισμικής εξέλιξης των γνώμων, των αντιλήψεων και των πρακτικών. Απλά θα προβούμε σε μια πρώτη προσέγγιση των θεμάτων αυτών για να εξακριβώσουμε τις τάσεις που επικρατούν στο πλαίσιο της αθηναϊκής οικογένειας.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης μας προέρχονται από έρευνα του ΕΚΚΕ που διεξήχθη στην περιοχή της Πρωτεύουσας σε δείγμα 1924 παντρεμένων γυναικών, 15-45 χρονών, ενώ η συλλογή των δεδομένων πραγμα-

τοποιήθηκε με τη μέθοδο του κατευθυνόμενου ερωτηματολογίου και με προσωπικές συνεντεύξεις¹¹.

1.α. Πρότυπα οικογένειας και κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των συζύγων

Προκειμένου να δούμε την τοποθέτηση των Αθηναίων συζύγων έναντι των θεμάτων που άπτονται της οικογενειακής ζωής, αλλά και για να διαπιστώσουμε τυχόν αλληλεξαρτήσεις αντιλήψεων και πρακτικών, πραγματοποιήσαμε μια παραγοντική ανάλυση (*analyse factorielle des correspondances*) η οποία αναφερόταν σε μια σειρά από ερωτήσεις-κλειδιά σχετικά με τις αντιλήψεις και τις στάσεις των δύο συζύγων γύρω από τους ρόλους στη σύγχρονη οικογένεια¹².

Με βάση τις μεταβλητές που είχαν υψηλά βάρη στον παραγοντικό άξονα διαμορφώσαμε κατ' αρχήν την ανδρική (με βάση τις απαντήσεις των γυναικών) και τη γυναικεία τυπολογία για τα οικογενειακά πρότυπα – προοδευτικά και συντηρητικά¹³. Στη συνέχεια, για να έχουμε μια πιο συνθετική εικόνα των προτύπων που υιοθετούνται από κάθε ζευγάρι διαμορφώσαμε μια καινούργια μεταβλητή που αναφέρεται πλέον και στους δύο συζύγους και περιλαμβάνει τέσσερις ομάδες ζευγαριών, τα οποία θα ονομάσουμε «συζυγικά οικογενειακά πρότυπα»¹⁴.

Παρατηρώντας τα δεδομένα μας, βλέπουμε εξ αρχής, ότι περισσότερο από τους μισούς Αθηναίους συζύγους είναι σύμφωνοι με τις συντηρητικές αξίες που αποτελούν τη βάση του παραδοσιακού γάμου, ενώ οι υπόλοιποι μισοί τις αμφισβητούν και εκφράζονται υπέρ της επαγγελματοποίησης των παντρεμένων γυναικών. Συγκεκριμένα, η κατανομή των ζευγαριών σε τέσσερις υπο-ομάδες, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, μας έδειξε ότι τα ομοιογενή συντηρητικά (ΑΣ+ΓΣ) και προοδευτικά (ΑΠ+ΓΠ) ζευγάρια κυμαίνονται στα ίδια περίπου επίπεδα και αποτελούν τα δύο τρίτα του συνόλου (64%), ενώ τα ετερογενή αποτελούν το υπόλοιπο 36% του δείγματος: κατά 21% ο σύζυγος είναι συντηρητικός και η γυναίκα προοδευτική (ΑΣ+ΓΠ) και στο υπόλοιπο 15% ο σύζυγος είναι προοδευτικός και η γυναίκα συντηρητική (ΑΠ+ΓΣ) (Πίνακας 1).

Στη συνέχεια, συσχετίζοντας τα συζυγικά οικογενειακά πρότυπα με διάφορες κοινωνικο-οικονομικές μεταβλητές θα δούμε σε ποιές περιπτώσεις έχουμε θετικές και σε ποιές αρνητικές στάσεις και ποιοί είναι ακριβώς οι παράγοντες που επιδρούν πε-

ρισσότερο και προσδιορίζουν τις επιλογές των Αθηναίων συζύγων.

Πίνακας 1: Συζυγικά οικογενειακά πρότυπα

Συζυγικά πρότυπα*:	N=	%
- ΑΣ+ΓΣ	618	32,1
- ΑΣ+ΓΠ	402	20,9
- ΑΠ+ΓΣ	295	15,3
- ΑΠ+ΓΠ	609	31,7
Σύνολο	1924	100,0

* Επεξήγηση των συντομογραφιών:

ΑΣ+ΓΣ: Άνδρας και γυναίκα συντηρητικοί

ΑΣ+ΓΠ: Άνδρας συντηρητικός και γυναίκα προοδευτική

ΑΠ+ΓΣ: Άνδρας προοδευτικός και γυναίκα συντηρητική

ΑΠ+ΓΠ: Άνδρας και γυναίκα προοδευτικοί

Πίνακας 2: Συζυγικά οικογενειακά πρότυπα, ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης και την ηλικία των συζύγων (% στη στήλη)

A. Άνδρες

Συζυγικά πρότυπα*:	< 40 χρόνων				> 40 χρόνων				
	Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+		Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+		
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	
ΑΣ+ΓΣ	256	36,0	92	19,8	184	42,9	86	26,9	618
ΑΣ+ΓΠ	167	23,5	66	14,2	98	22,8	71	22,2	402
ΑΠ+ΓΣ	108	15,2	68	14,7	79	18,4	40	12,5	295
ΑΠ+ΓΠ	180	25,3	238	51,3	68	15,9	123	38,4	609
Σύνολο	711	100,0	464	100,0	429	100,0	320	100,0	1924

B. Γυναίκες

Συζυγικά πρότυπα*:	< 35 χρόνων				> 35 χρόνων				
	Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+		Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+		
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	
ΑΣ+ΓΣ	236	51,1	99	19,4	226	45,6	57	22,3	618
ΑΣ+ΓΠ	162	15,4	78	15,3	105	21,2	57	22,3	402
ΑΠ+ΓΣ	102	15,4	72	14,1	82	16,5	39	15,2	295
ΑΠ+ΓΠ	180	24,4	238	51,3	68	16,7	123	40,2	609
Σύνολο	661	100,0	511	100,0	496	100,0	256	100,0	1924

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών, βλέπε Πίνακα 1.

Εξετάζοντας καταρχήν την επίδραση του εκπαιδευτικού επιπέδου των συζύγων σε σχέση, όμως, με την ηλικία τους, βλέπουμε ότι υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, συναντάμε περισσότερα «ομοιογενή προοδευτικά» ζευγάρια

ανάμεσα στους νέους και πιο μορφωμένους συζύγους (51%), ενώ τα φαινόμενα αντιστρέφονται στις περιπτώσεις των «ομοιογενών συντηρητικών» ζευγαριών τα οποία τα βρίσκουμε συχνότερα ανάμεσα στους λιγότερο μορφωμένους και πιο ηλικιωμένους συζύγους (45%) (Πίνακας 2).

Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι ανάμεσα στους νεότερους και πιο μορφωμένους συζύγους υπερτερεί το σχετικά προοδευτικό σχήμα οικογενειακής ζωής. Όχι μόνον η εκπαίδευση, αλλά και η ηλικία των συζύγων αποτελούν σημαντικούς παράγοντες διαφοροποίησης των αντιλήψεων όσον αφορά τους ρόλους των δύο φύλων.

Η ταξινόμηση της εκπαίδευσης που εμφανίζεται εδώ καθώς και στους υπόλοιπους πίνακες έγινε ως εξής:

α) Στην κατηγορία «Εκπαίδευση-» περιλαμβάνονται τα άτομα με σχετικά χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, των εξής κατηγοριών:

1. Μερικές τάξεις του Δημοτικού
2. Απολυτήριο Δημοτικού
3. Ενδεικτικό Γ' τάξης μέσης εκπαίδευσης
4. Απολυτήριο μέσης επαγγελματικής σχολής

β) Στην κατηγορία της «Εκπαίδευσης+» περιλαμβάνονται τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης:

1. Απολυτήριο Λυκείου ή παλαιού Γυμνασίου
2. Φοίτησε σε Ανώτερη-Ανωτάτη σχολή
3. Πτυχιούχος Ανώτερης σχολής
4. Πτυχιούχος Ανωτάτης σχολής

Εξάλλου, η κοινωνική θέση, όπως είναι γνωστό, επηρεάζει σημαντικά τις επιλογές των ατόμων. Όπως ήταν αναμενόμενο, υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς τις αντιλήψεις, ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία των ανδρών. Αναλυτικότερα, το ποσοστό των «ομοιογενών προοδευτικών» ζευγαριών στις ανώτερες και μεσαίες κατηγορίες φθάνει το 45% του συνόλου. Αντίθετα, το αντίστοιχο ποσοστό μειώνεται στην κατηγορία των εμπόρων/πωλητών (36%), ενώ είναι κατά το ήμισυ μικρότερο (23%) στα ζευγάρια που οι σύζυγοι ανήκουν στην κατηγορία εργάτες/υπηρεσίες (Πίνακας 3).

Αναμφίβολα, οι διαφορετικές κοινωνικές αξίες που χαρακτηρίζουν τις κοινωνικές τάξεις αντικατοπτρίζονται στην επιλογή οικογενειακού προτύπου από τους Αθηναίους συζύγους και που κάτω από αυτή την άποψη μπορούν να θεωρηθούν σαν μια έκφραση του συστήματος αξιών που επικρατεί σε κάθε τάξη.

Πίνακας 3: Συζυγικά οικογενειακά πρότυπα, ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία του συζύγου (% στη στήλη)

	Αν. στελέχη/ Ελ. επαγ.		Υπαλλ. γραφείου		Έμποροι/ Πωλητές		Εργάτες Υπηρεσίες		Συν.
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	
Πρότυπα:									
ΑΣ+ΓΣ	113	24,1	40	24,4	70	29,3	395	37,5	618
ΑΣ+ΓΠ	86	18,3	28	17,1	43	18,0	245	23,2	402
ΑΠ+ΓΣ	57	12,2	26	15,9	41	17,2	171	16,3	295
ΑΠ+ΓΠ	180	45,4	238	42,7	68	35,6	123	22,9	609
Σύνολο	469	100,0	164	100,0	239	100,0	1052	100,0	1924

**α) Συζυγικά πρότυπα
και επαγγελματική απασχόληση των γυναικών**

Θα περάσουμε τώρα στο θέμα της επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών και θα διερευνήσουμε τον ρόλο της εργασιακής κατάστασης ως προς την επιλογή προτύπου από τους δυο συζύγους.

Παρατηρώντας τα δεδομένα του Πίνακα 4, διαπιστώνουμε εξ αρχής ότι όχι μόνον οι εργαζόμενες γυναίκες, αλλά και οι σύζυγοί τους εκφράζονται πιο θετικά για τους αδιαφοροποίητους συζυγικούς ρόλους. Στις περιπτώσεις αυτές ένα στα δυο ζευγάρια ανήκει στο «ομοιογενές προοδευτικό» μοντέλο (50%) πράγμα που δεν συμβαίνει ανάμεσα στους συζύγους που περιλαμβάνονται στην κατηγορία των μη-εργαζόμενων γυναικών. Πράγματι, η μη απασχόληση ευνοεί τον συντηρητισμό και μόνο 21% των ζευγαριών περιλαμβάνονται στην ίδια κατηγορία, ενώ τα «ομοιογενή συντηρητικά» ζευγάρια υπερτερούν και αποτελούν 42% του συνόλου (έναντι 13% που αντιστοιχεί στα ζευγάρια που η σύζυγος εργάζεται).

Πίνακας 4: Συζυγικά οικογενειακά πρότυπα, ανάλογα με την εργασιακή κατηγορία των γυναικών (% στη στήλη)

Συζυγικά πρότυπα*:	Ε.Τ		Δ.Ε.		Σύνολο N=
	N=	%	N=	%	
ΑΣ+ΓΣ	93	13,7	525	42,1	618
ΑΣ+ΓΠ	102	15,1	300	24,1	402
ΑΠ+ΓΣ	140	20,7	155	12,4	295
ΑΠ+ΓΠ	342	50,7	267	21,4	609
Σύνολο	677	100,0	1247	100,0	1924

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών, βλέπε Πίνακα 1.

Ε.Τ.: Η γυναίκα εργάζεται τώρα.

Δ.Ε.: Η γυναίκα δεν εργάζεται τώρα.

Ωστόσο, η επαγγελματική απασχόληση δεν ευνοεί σε όλες τις περιπτώσεις την υιοθέτηση πιο προοδευτικών στάσεων. Όπως φάνηκε, καθοριστική είναι η επίδραση της θέσης τους στην αγορά εργασίας. Ελέγχοντας, λοιπόν, τις επιλογές των συζύγων ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία των γυναικών διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες που είναι παντρεμένοι με γυναίκες ανώτερα στελέχη ή υπαλλήλους γραφείου φαίνεται να εκτιμούν σε μεγαλύτερο βαθμό (72% και 60% αντίστοιχα) την κατάσταση την οποία αντιμετωπίζουν στην καθημερινή ζωή, ενώ η τάση αυτή μειώνεται αισθητά στις περιπτώσεις των συζύγων που οι γυναίκες τους είναι έμποροι/πωλητές (40%) και ακόμα περισσότερο σ' αυτές των εργατριών (34%).

Βλέπουμε, λοιπόν ότι από τις γυναίκες που εργάζονται, όσες ανήκουν στις μεσαίες και ανώτερες επαγγελματικές κατηγορίες ακολουθούν οι ίδιες και οι σύζυγοί τους, στην πλειοψηφία, το προοδευτικό μοντέλο οικογενειακής ζωής. Αντίθετα, οι γυναίκες των χαμηλών επαγγελματικών κατηγοριών αντιλαμβάνονται διαφορετικά τον κοινωνικό ρόλο της παντρεμένης γυναίκας και τηρούν συντηρητικότερη στάση απέναντι στην επαγγελματική απασχόλησή της, πράγμα που δεν αντιστοιχεί, δηλαδή, με την κατάσταση την οποία βιώνουν καθημερινά.

Άραγε οι εργαζόμενες γυναίκες και ιδιαίτερα όσες περιλαμβάνονται στις ανώτερες και μεσαίες επαγγελματικές κατηγορίες, διαθέτοντας περισσότερα «εφόδια» (επαγγελματική εξειδίκευση, εκπαίδευση κ.λ.π.) ασκούν μεγαλύτερη επιρροή στους συζύγους τους και κατά κάποιο τρόπο κατευθύνουν τις επιλογές τους; Ή αντίθετα, οι εργάτριες, επειδή πιθανόν αισθάνονται αδύναμες να υπερασπιστούν τη θέση τους με τον ίδιο τρόπο και νιώθοντας ανασφάλεια για τη σημερινή τους κατάσταση, διστάζουν κατά συνέπεια να επιβληθούν στους συζύγους τους;

Άλλωστε, οι διαπιστώσεις μας αυτές συμβαδίζουν με την πάγια παρατήρηση, ότι οι γυναίκες που προέρχονται από ανώτερα και μεσαία στρώματα έχουν γενικά πιο «φιλελεύθερες» ιδέες και αντιλήψεις και επιθυμούν να εργάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι γυναίκες που προέρχονται ή ανήκουν σε χαμηλά κοινωνικά στρώματα¹⁵.

Ανεξάρτητα από τις βαθύτερες καταστάσεις που επηρεάζουν τις ατομικές στάσεις, αναλύοντας τα πρότυπα οικογένειας που επιλέγουν οι Αθηναίοι σύζυγοι, είδαμε ότι τα ομοιογενή προοδευτικά ζευγάρια αφορούν μόνον το ένα τρίτο του συνόλου των ζευγαριών που ζουν στην περιοχή της Πρωτεύουσας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, διαπιστώσαμε εξάλλου, ότι η απο-

δοχή προοδευτικών αντιλήψεων απαντάται πιο συχνά ανάμεσα στις νεότερες και πιο μορφωμένους συζύγους, σ' αυτούς που ανήκουν σε μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Ακόμη, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι γυναίκες που εργάζονται καθώς και οι σύζυγοί τους, υποστηρίζουν την κατάσταση που βιώνουν στην καθημερινή τους ζωή και τείνουν να έχουν προοδευτικότερες αντιλήψεις όσον αφορά τους ρόλους των δύο φύλων.

1.6. Συμμετοχή του συζύγου στην καθημερινή ζωή: Πρακτικές κατανομής των οικιακών εργασιών

Μετά τη διερεύνηση των προτύπων που υιοθετούν οι δύο σύζυγοι θα εξετάσουμε την μορφή που έχουν οι συζυγικές ανταλλαγές στον τομέα των οικιακών δραστηριοτήτων και θα δούμε σε ποιές περιπτώσεις και σε ποιά κοινωνικά στρώματα οι σύγχρονοι «τρόποι ζωής» είναι περισσότερο διαδεδομένοι και ποιό κοινωνικο-οικονομικοί και πολιτισμικοί παράγοντες διαφοροποιούν τις συμπεριφορές των Αθηναίων συζύγων.

Η παραγοντική ανάλυση που πραγματοποιήσαμε αρχικά μας έδειξε σαφώς την ύπαρξη δυο ομάδων ζευγαριών. Η πρώτη υπο-ομάδα περιλαμβάνει τα ζευγάρια στα οποία οι άνδρες συμμετέχουν και βοηθούν στις οικιακές εργασίες και στην φροντίδα των παιδιών αφιερώνοντας σ' αυτές αρκετό χρόνο καθημερινά. Η δεύτερη υπο-ομάδα περιλαμβάνει αντίθετα τα ζευγάρια στα οποία οι άνδρες βοηθούν ελάχιστα ή σχεδόν καθόλου στον τομέα αυτό¹⁶.

Με βάση εννέα μεταβλητές που είχαν τα υψηλότερα παραγοντικά βάρη, διαμορφώσαμε έναν δείκτη μέτρησης της συνολικής βοήθειας που προσφέρει ο σύζυγος¹⁷. Ο δείκτης αυτός αναφέρεται στην «σχετικά σύγχρονη» και στην «σχετικά παραδοσιακή» μορφή οικιακής βοήθειας του συζύγου¹⁸.

Παρατηρώντας τα δεδομένα μας, βλέπουμε, ότι σε περισσότερο από τις μισές οικογένειες της Αθήνας (57%) συναντάται η σχετικά παραδοσιακή κατανομή των συζυγικών ρόλων μέσα στο σπίτι, δηλαδή, η μειωμένη συμμετοχή του συζύγου στις οικιακές εργασίες, ενώ μόνο στο 43% υπάρχουν κάποιες ενδείξεις για πιο ισότιμο διαχωρισμό των ρόλων στην ιδιωτική σφαίρα.

Σύμφωνα, εξάλλου, με την θεωρία των «εφοδίων» η συμμετοχή των συζύγων στις οικιακές εργασίες εξαρτάται από τα εφόδια που κάθε σύζυγος διαθέτει και την ικανότητά του να τα αξιοποιήσει σε κάθε περίπτωση, ενώ, αντίθετα, τα μεγαλύτερα εφό-

δια (επάγγελμα, εισόδημα, εκπαίδευση κ.λ.π.) συνεπάγονται περισσότερη ισότητα¹⁹.

Ας δούμε τώρα τι συμβαίνει στο πλαίσιο της οικογένειας της Αθήνας και σε ποιές περιπτώσεις η ανδρική συμμετοχή εμφανίζεται πιο ουσιαστική και αντίθετα σε ποιές είναι άνευ σημασίας. Καταρχήν, η μορφή οικιακής βοήθειας που επικρατεί σε κάθε οικογένεια επηρεάζεται σημαντικά από το εκπαιδευτικό επίπεδο των συζύγων και την ηλικία τους. Αναλυτικότερα, όπως μας δείχνει ο Πίνακας 5, ο σχετικά προοδευτικός τύπος οικιακής βοήθειας συναντάται συχνότερα ανάμεσα στους πιο μορφωμένους και νέους συζύγους (55% περίπου). Αντίθετα, ανάμεσα στα ζευγάρια όπου οι σύζυγοι είναι λιγότερο μορφωμένοι, ο σχετικά συντηρητικός τρόπος ζωής επικρατεί σε μεγάλο βαθμό, ενώ η τάση αυτή γίνεται πιο έντονη ανάμεσα στους πιο ηλικιωμένους συζύγους (60% και 68% αντίστοιχα).

Πίνακας 5: Μορφές οικιακής βοήθειας του συζύγου, ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης και την ηλικία των ανδρών και των γυναικών (% στη στήλη)

A. Άνδρες

Μορφές βοήθειας:	< 40 χρόνων				> 40 χρόνων				Σύνολο	
	Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+		Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+			
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%
Παραδοσιακή	417	58,6	214	46,1	292	68,1	180	56,3	1103	57,3
Σύγχρονη	294	41,4	250	53,9	137	32,0	140	43,7	821	42,7
Σύνολο	711	100,0	464	100,0	429	100,0	320	100,0	1924	100,0

B. Γυναίκες

Μορφές βοήθειας:	< 35 χρόνων				> 35 χρόνων				Σύνολο	
	Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+		Εκπαίδευση-		Εκπαίδευση+			
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%
Παραδοσιακή	404	61,1	223	43,6	339	68,3	137	53,5	1103	57,3
Σύγχρονη	257	38,9	288	56,4	157	31,7	119	46,5	821	42,7
Σύνολο	661	100,0	511	100,0	496	100,0	256	100,0	1924	100,0

Εξάλλου, η μορφή της οικιακής βοήθειας του συζύγου διαφοροποιείται ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία που ανήκει ο σύζυγος. Όπως αναμενόταν, στα ζευγάρια που ο σύζυγος ανήκει στις κατηγορίες «επιστήμονες/ανώτερα στελέχη» και «υπάλληλοι γραφείου» ο σχετικά σύγχρονος τύπος οικιακής βοήθειας συναντιέται πιο συχνά απ' ότι στις υπόλοιπες οικογένειες (52% έναντι 40% περίπου). Αντίθετα, στα ζευγάρια που ο σύζυγος είναι «έμπορος/πωλητής» ή «εργάτης» ο τρόπος κατανομής των

οικιακών εργασιών είναι προσανατολισμένος προς τη σχετικά παραδοσιακή μορφή (60%) (Πίνακας 6).

Πίνακας 6: Μορφές οικιακής βοήθειας του συζύγου, ανάλογα με την επαγγελματική κατηγορία των ανδρών (% στη στήλη)

Μορφές βοήθειας:	Ελ. επαγ./ Αν. στελέχη		Υπάλλ. γραφείου		Έμποροι/ Πωλητές		Εργάτες/ Υπηρεσίες		Σύνολο	
	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%	N=	%
Παραδοσ.	229	48,8	77	47,0	143	59,8	654	59,3	1103	57,3
Σύγχρονη	240	51,2	87	53,0	96	40,2	398	38,5	821	42,7
Σύνολο	496	100,0	164	100,0	239	100,0	1052	100,0	1924	100,0

Όπως έχει διεθνώς διαπιστωθεί, η επαγγελματική κατάσταση των γυναικών αποτελεί κατ' εξοχήν διαφοροποιό παράγοντα στις καθημερινές συζυγικές πρακτικές και ανταλλαγές στον τομέα της οικιακής εργασίας²⁰. Χαρακτηριστικό είναι, λοιπόν, ότι και στο πλαίσιο της αθηναϊκής οικογένειας διακρίνουμε τάσεις πιο ισότιμης κατανομής των οικιακών εργασιών μεταξύ των ζευγαριών που η γυναίκα έχει κάποια εξωοικιακή επαγγελματική απασχόληση σε σύγκριση με τα υπόλοιπα. Συγκεκριμένα, περισσότερο από ένα στα δύο ζευγάρια περιλαμβάνονται στη σύγχρονη μορφή οικιακής βοήθειας (55%), όταν και οι δύο σύζυγοι έχουν εξωοικιακή απασχόληση. Αντίθετα, ανάμεσα στα ζευγάρια που οι γυναίκες περιορίζονται αποκλειστικά στον ρόλο της νοικοκυράς, ακόμη και εάν έχουν εργαστεί κατά το παρελθόν, ο συντηρητικός τύπος οικιακής βοήθειας υπερτερεί (65% περίπου) (Πίνακας 7).

Πίνακας 7: Μορφές οικιακής βοήθειας του συζύγου, ανάλογα με την εργασιακή κατάσταση των γυναικών (% στη στήλη)

Μορφές βοήθειας:	Γυναίκες που:						Σύνολο	
	εργάζονται τώρα		δεν εργάζονται, έχουν εργαστεί στο παρελθόν		δεν έχουν ποτέ εργαστεί		N=	%
Παραδοσιακή	N=	%	N=	%	N=	%	1103	57,3
Σύγχρονη	305	41,1	542	63,5	256	65,0	821	42,7
Σύνολο	372	54,9	311	36,5	138	35,0	1924	100,0

Όχι μόνον η εργασιακή κατάσταση των γυναικών, αλλά και η θέση τους στην αγορά εργασίας, φαίνεται ότι επιδρά αποφασιστικά

στικά στη μορφή που θα έχει η οικιακή βοήθεια του συζύγου. Πράγματι, ο σύγχρονος τύπος βοήθειας συναντάται κυρίως στα ζευγάρια που οι γυναίκες εργάζονται και ανήκουν σε ανώτερες και μεσαίες επαγγελματικές κατηγορίες, δηλαδή είναι ανώτερα στελέχη και υπάλληλοι γραφείου (75%). Αντίθετα, στα ζευγάρια που οι γυναίκες είναι εργάτριες ή απασχολούμενες στις υπηρεσίες, ή ακόμη και όταν ανήκουν στην κατηγορία έμποροι και πωλητές η σύγχρονη μορφή συναντάται στα μισά περίπου ζευγάρια (52% και 45% αντίστοιχα).

Γίνεται φανερό λοιπόν, ότι η επαγγελματική κατηγορία των γυναικών δηλαδή το είδος του επαγγέλματος που αυτές εξασκούν, που οπωσδήποτε είναι αποτέλεσμα της εκπαίδευσής της, της κοινωνικής κατάστασης της οικογένειάς της κ.λ.π. είναι αυτό που βασικά επιδρά στην τάση εξίσωσης των συζυγικών ρόλων μέσα στο σπίτι.

Ανακεφαλαιώνοντας μπορούμε να πούμε ότι οι παράγοντες ηλικία, εκπαίδευση και επαγγελματική κατηγορία των συζύγων διαφοροποιούν τους τρόπους ζωής των οικογενειών της Αθήνας. Ακόμη, η τάση για πιο ισότιμους συζυγικούς ρόλους συναντάται κυρίως ανάμεσα στα ζευγάρια που ναι μεν οι γυναίκες εργάζονται, αλλά ανήκουν σε μεσαίες και ανώτερες επαγγελματικές κατηγορίες.

2. Ιδεολογική ρύθμιση των τρόπων ζωής;

Μετά τον εντοπισμό των προτύπων που υιοθετούν οι Αθηναίοι σύζυγοι και των μορφών που έχουν οι πρακτικές κατανομής των οικιακών δραστηριοτήτων θα επιχειρήσουμε να δούμε, στη συνέχεια της ανάλυσης μας, αν οι αξίες και οι αντιλήψεις για την οικογενειακή ζωή, όπως καταγράφηκαν στο προηγούμενο μέρος, επηρεάζουν και τις συζυγικές πρακτικές οικιακής βοήθειας. Δηλαδή, αν υπάρχει αντιστοιχία ή μήπως, αντίθετα, υπάρχει διάσταση ανάμεσα στις αντιλήψεις και στις καθημερινές συμπεριφορές.

Η διασταύρωση των δυο σύνθετων μεταβλητών μας έδωσε πράγματι πολύ ενδιαφέροντα ευρήματα. Όπως μας δείχνουν τα δεδομένα του Πίνακα 8, στα «ομοιογενή προοδευτικά ζευγάρια» (ΑΠ+ΓΠ) καθώς και στα «ετερογενή», όπου μόνον ο άνδρας ανήκει στο προοδευτικό σχήμα (ΑΠ+ΓΣ), συναντάται πιο συχνά η σχετικά σύγχρονη μορφή οικιακής βοήθειας του συζύγου (55% και 48% αντίστοιχα). Αντίθετα, στα «ομοιογενή συντηρητικά»

(ΑΣ+ΓΣ) και στα «ετερογενή» που ο άνδρας είναι συντηρητικός και η γυναίκα προοδευτική (ΑΣ+ΓΠ), η εικόνα μεταβάλλεται. Τα ζευγάρια αυτά είναι προσανατολισμένα προς τη σχετικά παραδοσιακή μορφή οικιακής βοήθειας (69% και 62% αντίστοιχα).

Πίνακας 8: Μορφές οικιακής βοήθειας του συζύγου, ανάλογα με τα συζυγικά οικογενειακά πρότυπα (% στην οριζόντια γραμμή)

Μορφές βοήθειας: Πρότυπα*:	Παραδοσιακή		Σύγχρονη		Σύνολο	
	N=	%	N=	%	N=	%
ΑΣ+ΓΣ	426	68,9	192	31,1	618	32,1
ΑΣ+ΓΠ	249	61,9	153	38,1	402	20,9
ΑΠ+ΓΣ	155	52,5	140	47,5	295	15,3
ΑΠ+ΓΠ	273	44,8	336	55,2	609	31,7
Σύνολο	1103	57,3	821	42,7	1924	100,0

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών, βλ. Πίνακα 1.

Βρισκόμαστε, λοιπόν, αντιμέτωποι με δυο διαφορετικά μοντέλα όσον αφορά την ιδεολογική ρύθμιση των συζυγικών ανταλλαγών:

α) το πρώτο, το πιο σύγχρονο, θα το ονομάσουμε «ισότιμο μοντέλο». Σ' αυτό περιλαμβάνονται τα «ομοιογενή προοδευτικά», ζευγάρια και τα «ετερογενή», όπου μόνον ο σύζυγος είναι προοδευτικός (ΑΠ+ΓΠ και ΑΠ+ΓΣ). Εδώ η πλειοψηφία των συζύγων πιστεύει στην επαγγελματοποίηση των παντρεμένων γυναικών, ενώ στην καθημερινή ζωή μοιράζονται πιο ισότιμα τις οικιακές δραστηριότητες.

β) το δεύτερο μοντέλο, το οποίο θα ονομάσουμε «άνισο», περιλαμβάνει τα ομοιογενή συντηρητικά ζευγάρια καθώς και τα ετερογενή όπου η γυναίκα είναι προοδευτική και ο σύζυγος συντηρητικός (ΑΣ+ΓΣ και ΑΣ+ΓΠ). Στην ομάδα αυτή όλοι σχεδόν οι σύζυγοι θεωρούν ότι η παντρεμένη γυναίκα πρέπει να περιορίζεται στον αποκλειστικό ρόλο της νοικοκυράς, ενώ στην καθημερινή τους ζωή κυριαρχεί το μοντέλο οικογένειας με διαφοροποιημένους ρόλους.

Το γεγονός ότι τα ζευγάρια όπου μόνον ο άνδρας είναι προοδευτικός περιλαμβάνονται στο «ισότιμο μοντέλο» αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο που αντανάκλα την ελληνική πραγματικότητα. Σύμφωνα με τα δεδομένα της ανάλυσής μας, ο Αθηναίος σύζυγος κατευθύνει και ελέγχει τις μορφές οικιακής βοήθειας, αποτελώντας κατά κάποιο τρόπο τον «ρυθμιστή» του συστήματος των ενδοσυζυγικών ανταλλαγών. Με άλλα λόγια αποτελεί τη «κινητήρια δύναμη» και το «μοχλό του εκσυγχρονισμού» των συ-

ζυγικών πρακτικών και συμπεριφορών στο πλαίσιο της αθηναϊκής οικογένειας.

Τι χαρακτηρίζει, όμως, περισσότερο τα δυο μοντέλα τρόπων ζωής που αποκαλύψαμε;

Καταρχήν παρατηρούμε ότι περισσότερο από τα δυο τρίτα των προοδευτικών συζύγων που ανήκουν στο ισότιμο μοντέλο είναι νέοι και έχουν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Αντίθετα, οι σύζυγοι τους οποίους συναντάμε στο παραδοσιακό σχήμα είναι σαφώς πιο μεγάλης ηλικίας και έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

Ακόμη, το πιο ισότιμο μοντέλο κυριαρχεί στα νοικοκυριά των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων που ο σύζυγος είναι υπάλληλος γραφείου ή ανώτερο στέλεχος. Αντίθετα, στα νοικοκυριά όπου ο σύζυγος είναι εργάτης, οι συμπεριφορές και οι καθημερινές πρακτικές συνδέονται, περισσότερο με το άνισο μοντέλο ως προς τους τρόπους ζωής.

Όπως είναι φυσικό η διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην ιδεολογία και την πραγματικότητα εμφανίζεται πιο συχνά στις περιπτώσεις των οικογενειών της Αθήνας, που η σύζυγος εργάζεται. Αναλυτικότερα, όπως μας δείχνει ο Πίνακας 9, στις περιπτώσεις αυτές περισσότερο από τα δυο τρίτα των ομοιογενών προοδευτικών ζευγαριών διαλέγουν και σύγχρονο τύπο ζωής, ενώ τα ποσοστά μειώνονται σταδιακά στα ζευγάρια που περιλαμβάνονται στα άλλα συζυγικά πρότυπα.

Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι εδώ, και σε αντίθεση με τη γενική τάση που επισημάνθηκε παραπάνω, το «ισότιμο μοντέλο» ως προς τη βοήθεια του συζύγου διατηρείται ανάμεσα στα «ετερογενή ζευγάρια» που ο σύζυγος είναι συντηρητικός και η γυναίκα προοδευτική (53%). Το γεγονός δηλαδή ότι η γυναίκα εργάζεται, της δίνει μεγαλύτερη δυνατότητα να ελέγχει και να επηρεάζει το σύστημα των ενδοσυζυγικών ανταλλαγών προς πιο ισότιμα σχήματα, ακόμα και στις περιπτώσεις που ο σύζυγος ακολουθεί συντηρητικό πρότυπο οικογένειας.

Όσον αφορά τα ζευγάρια που η γυναίκα περιορίζεται μόνον στον ρόλο της νοικοκυράς, παρατηρούμε ότι και στις τέσσερις κατηγορίες των συζυγικών οικογενειακών προτύπων κυριαρχεί η παραδοσιακή μορφή οικιακής βοήθειας, δηλαδή, το άνισο μοντέλο (Πίνακας 9).

Εξάλλου, όπως και προηγουμένως, όχι μόνον η εργασιακή κατάσταση των γυναικών, αλλά και η θέση που αυτές κατέχουν προσδιορίζουν τους τρόπους ζωής. Στις οικογένειες, λοιπόν, που η γυναίκα ανήκει στις κατηγορίες «εργάτριες/υπηρεσίες» και

«έμποροι/πωλητές» ακόμη και στις περιπτώσεις όπου οι σύζυγοι ακολουθούν προοδευτικά σχήματα, η μορφή οικιακής βοήθειας έχει πολύ συχνά παραδοσιακή μορφή (38%). Αντίθετα, στις περιπτώσεις που οι γυναίκες ανήκουν σε μεσαίες και ανώτερες επαγγελματικές κατηγορίες το ισότιμο μοντέλο οικιακής βοήθειας συναντάται στην πλειοψηφία των ζευγαριών (70% περίπου).

Πίνακας 9: Μορφές οικιακής βοήθειας του συζύγου, ανάλογα με τα συζυγικά οικογενειακά πρότυπα και την εργασιακή κατάσταση των γυναικών (% στην οριζόντια γραμμή)

Βοήθεια: Συζυγικά πρότυπα: [*]	Εργάζεται τώρα:			Δεν εργάζεται τώρα		
	Παραδοσιακή %	Σύγχρονη % N=		Παραδοσιακή %	Σύγχρονη % N=	
AΣ+ΓΣ	63,4	36,6 93		69,9	30,1 525	
AΣ+ΓΠ	47,1	52,9 102		67,0	33,0 300	
AΠ+ΓΣ	45,7	54,3 140		58,7	41,3 155	
AΠ+ΓΠ	39,2	60,8 342		52,1	47,9 267	
Σύνολο N=	45,1 305	54,9 272 677	677	64,0 798	36,0 449 1247	

* Για την επεξήγηση των συντομογραφιών βλ. Πίνακα 1.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στα ζευγάρια που οι γυναίκες εργάζονται το ισότιμο μοντέλο τρόπων ζωής κυριαρχεί. Ένα καινούργιο στοιχείο που προέκυψε εδώ είναι, όμως ότι οι εργαζόμενες γυναίκες και ιδιαίτερα εκείνες που ανήκουν στις μεσαίες και ανώτερες επαγγελματικές κατηγορίες, όταν επιλέγουν προοδευτικά πρότυπα οικογένειας και ανεξάρτητα από το σχήμα που ακολουθεί ο σύζυγός τους, ενισχύουν τη θέση τους και έχουν τη δυνατότητα να ρυθμίζουν και αυτές τη μορφή οικιακής βοήθειας.

Συμπέρασμα

Θεωρώντας ότι οι αντιλήψεις των ατόμων αποτελούν δείκτες που αντανακλούν και προβάλλουν τις επιδράσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος και προσανατολίζουν τις κοινωνικές δραστηριότητες των ατόμων, διαχωρίσαμε τους Αθηναίους συζύγους σε τέσσερις ομάδες, ανάλογα με το πρότυπο οικογενειακής ζωής που αυτοί επιλέγουν, προοδευτικό ή συντηρητικό.

Αν και δεν είναι δυνατόν να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τύπους συμπεριφοράς απόλυτα ομοιογενείς γιατί, όπως είναι

γνωστό, η λογική συνοχή δεν είναι ποτέ απόλυτη στο σύστημα των αξιών και των αντιλήψεων, εντούτοις η ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων που προηγήθηκε μας επιτρέπει να διατυπώσουμε ορισμένες γενικές υποθέσεις για τις κοινωνικές αντιλήψεις και τις αξίες που επικρατούν καθώς επίσης και για τις πρακτικές οικιακής βοήθειας που παρατηρούνται στο πλαίσιο της αθηναϊκής οικογένειας.

Στο σύνολο φάνηκε, λοιπόν, ότι οι μισοί σχεδόν από τους παντρεμένους άνδρες και γυναίκες της Αθήνας είναι προσκολλημένοι στις παραδοσιακές οικογενειακές δομές. Ωστόσο, οι Αθηναίοι σύζυγοι δεν ενεργούν ανεξάρτητα από το κοινωνικό και οικογενειακό τους περίγυρο και οι επιδράσεις των κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων προσδιορίζουν τα όρια μέσα στα οποία θα κινηθούν και το πλαίσιο των κοινωνικών αξιών το οποίο θα επιλέξουν.

Έτσι, η συχνότητα αποδοχής προοδευτικών αντιλήψεων είναι εντονότερη, όσο το επίπεδο εκπαίδευσης των συζύγων αυξάνεται και η ηλικία τους μειώνεται. Ακόμη, οι σύζυγοι που περιλαμβάνονται στις ανώτερες και μεσαίες επαγγελματικές κατηγορίες διαφοροποιούν τη στάση τους και ακολουθούν συχνότερα τα προοδευτικά πρότυπα οικογένειας.

Χαρακτηριστικό είναι, εξάλλου, ότι υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στα οικογενειακά πρότυπα που αυτοί επιλέγουν και στις καταστάσεις που βιώνουν καθημερινά. Συγκεκριμένα, οι νεοτεριστικές αντιλήψεις διαγράφονται πιο έντονα και οι παραδοσιακές οικογενειακές δομές αμφισβητούνται πολύ περισσότερο, όχι μόνον από τις γυναίκες που έχουν κάποια επαγγελματική απασχόληση, αλλά και από τους συζύγους τους.

Ο δείκτης μέτρησης της συνολικής βοήθειας του συζύγου στις οικιακές εργασίες που διαμορφώσαμε επέτρεψε εξάλλου την πραγματοποίηση μιας πρώτης προσέγγισης του θέματος των πρακτικών κατανομής των οικιακών εργασιών στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής. Όπως φάνηκε, το μοντέλο οικογένειας με τους αδιαφοροποίητους συζυγικούς ρόλους μέσα και έξω από το σπίτι που έχει επικρατήσει σε ευρεία κλίμακα στις δυτικές χώρες δεν ισχύει στην περίπτωση της αθηναϊκής οικογένειας.

Εξάλλου, η τάση για περισσότερο ισότιμους ρόλους μέσα στο σπίτι, δηλαδή η καινοτόμος συμπεριφορά και πάλι διαπιστώθηκε ότι είναι πιο έντονη ανάμεσα στους πιο μορφωμένους και νέους συζύγους, σ' αυτούς που ανήκουν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, καθώς επίσης και στα ζευγάρια που η γυναίκα έχει κάποια εξωοικιακή επαγγελματική απασχόληση. Αντίθετα, η

παραδοσιακή και μη ισότιμη μορφή οικιακής βοήθειας του συζύγου, αφορά περισσότερο τα ζευγάρια που οι σύζυγοι είναι μεγαλύτερης ηλικίας, λιγότερο μορφωμένοι, ανήκουν σε κατώτερα κοινωνικά στρώματα και η γυναίκα τους δεν έχει εξωοικιακή απασχόληση.

Διερευνώντας τέλος την αιτιακή σχέση κοινωνικών αντιλήψεων και πρακτικών της καθημερινής ζωής, είδαμε ότι και ανάμεσα στους Αθηναίους συζύγους υπάρχει ιδεολογική ρύθμιση των τρόπων ζωής και ότι οι ατομικές αντιλήψεις αποτελούν τη εξορθολογισμένη έκφραση των κοινωνικών καταστάσεων που κάθε άτομο βιώνει.

Ωστόσο, χαρακτηριστικό είναι, ότι τα πρότυπα που υιοθετούν οι άνδρες έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα ως προς τη μορφή οικιακής βοήθειας που επικρατεί σε κάθε ζευγάρι. Πάντως, οι γυναίκες, που εργάζονται και ιδιαίτερα των μεσαίων και ανώτερων επαγγελματικών κατηγοριών βελτιώνουν τη θέση τους, ελέγχοντας εξίσου τη μορφή των ενδοσυζυγικών ανταλλαγών.

Σε γενικές γραμμές φάνηκε, ότι και στο πλαίσιο της οικογένειας της Αθήνας η επαγγελματική απασχόληση των γυναικών προάγει το θέμα της ισότητας ως προς τους συζυγικούς ρόλους, ενώ τα ζευγάρια που και οι δυο σύζυγοι εργάζονται είναι περισσότερο ευαίσθητα στην αναγκαιότητα αναθεώρησης των κοινωνικών ρόλων και προτύπων.

Οι διαπιστώσεις μας αυτές είναι παρόμοιες, εξάλλου, με συμπεράσματα πολλών εμπειρικών ερευνών που διεξήχθησαν διεθνώς κατά την τελευταία τριακονταετία και που επιβεβαίωσαν τον καθοριστικό ρόλο των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών, όπως του επιπέδου εκπαίδευσης, της ηλικίας των συζύγων, των οικογενειακών καταβολών, της εργασιακής κατάστασης και της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας, όχι μόνον για τη συνειδητοποίηση και την αποδοχή πιο σύγχρονων αντιλήψεων και απόψεων για τους ρόλους των δυο φύλων, αλλά και για την αναζήτηση περισσότερης ισότητας ως προς τους συζυγικούς ρόλους.

Σημειώσεις

1. Σχετικά με τις εξελίξεις στην δομή και τις λειτουργίες της σύγχρονης οικογένειας βλ. τις μελέτες: Α. Μισέλ, *Κοινωνιολογία του γάμου και της οικογένειας*, Αθήνα: Gutenberg, 1981 (μετάφραση Α. Μουσούρου). Α. Μουσούρου, *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, Αθήνα, Gutenberg, 1989. Martine Segalen, *Sociologie de la famille*, Paris, Armand Colin, 1981. Si-

mon Langlois, «L'avenement de la société de la consommation, un tournant dans l'histoire de la famille», στο *Familles d'aujourd'hui*, Québec, IQRC, 1990, σελ. 89-113.

2. Βλ. Rhona et Robert Rapoport, *Une famille, deux carrieres*, Paris, Denoel/Gonthier, 1973. Michael Fogarty, Rhona Rapoport and Robert Rapoport, *Sex, Career and Family*, London, Sage Publications, 1971.

3. Υπάρχει πληθώρα μελετών γύρω από τους τρόπους κατανομής των οικιακών εργασιών ανάμεσα στους δύο συζύγους. Βλ. ενδεικτικά τις μελέτες: Andrée Michel, *Activité professionnelle de la femme et vie conjugale*, Paris, Ed. du CNRS, 1974. J. Kellehals et al., *Mariages au quotidien*, Lausanne, Favre, 1982. M. Caruso κ.ά., «Les modes de vie des ménages au Mirail. Changement de la famille, Changement par la famille?» στο *Cahiers de l'Observation du Changement Social*, Vol. I, 1982, σελ. 7-188 και *Sociologie du Travail*, «Travail des femmes et famille», No spécial, 3/1984.

4. Για την εξέλιξη των κοινωνικών ρόλων και των αντιλήψεων βλ. John Scanzoni et Greer Fox, «Sex Roles, Family and Society: The seventies and beyond», *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 42, No 4, 1980, σελ. 743-756. Louis Roussel, «L'attitude de diverses générations à l'égard du mariage, de la famille et du divorce», *Population*, No special, Famille, mariage, divorce, 1971, σελ. 101-139. André Michel (dir.), *Femmes, sexisme et sociétés*, Paris, PUF, 1977; Kenneth Mason et al., «Change in U.S. Women's Roles Attitudes, 1964-1974», *American Sociological Review*, Vol. 41, 1976, σελ. 573-596.

5. Βλ. σχετικά Henri Mendras, «Economie et sociabilité», *Archives de l'OCS*, No 3, Paris, CNRS, 1980, σελ. 131 και J. Curie et V. Hajjar, «Régulation idéologique des conduites et modes de vie des familles», *Psychologie et Education*, Vol. VII, No 1-2, Avril 1983, σελ. 141-158.

6. Βλ. για τον ορισμό του όρου «αξία» R. Boudon et F. Bourricaud, *Dictionnaire Critique de la Sociologie*, Paris, PUF, 1982, σελ. 601.

7. Βλ. σχετικά την σύγχρονη ελληνική οικογένεια τις μελέτες: Jane Lambiri-Dimaki, *Social stratification in Greece 1962-1982. Eleven essays*, Αθήνα, Α. Σάκουλας, 1983. Γρηγόρης Γκιζέλης κ.ά., *Παράδοση και νεωτερικότητα στις πολιτιστικές δραστηριότητες της ελληνικής οικογένειας: Μεταβαλλόμενα σχήματα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1984. Αφροδίτη Τεπέρογλου, «Επαναπροσδιορισμός των ρόλων στην ελληνική αστική οικογένεια», *Διαβάζω*, No 241, 1990, σελ. 26-29. Cornell Vermeulen, *Families in urban Greece*, Διδακτορικό, Cornell University, 1970. Χάρης Κατάκη, *Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα, Κέδρος, 1984. Λουκία Μουσουρού, *Οικογένεια και παιδί στην Αθήνα*, Αθήνα, Εστία, 1985 και Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη, «Δομικά χαρακτηριστικά και παραδοσιακές λειτουργίες της αγροτικής οικογένειας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, No 66, 1987, σελ. 73-105.

8. Βλ. τη βιβλιογραφική επισκόπηση της Λουκία Μουσουρού, «Η μελέτη των οικογενειακών φαινομένων και η Κοινωνιολογία της Οικογένειας στη σύγχρονη Ελλάδα: μια πρώτη προσέγγιση», *Διαβάζω*, No 241, 1990, σελ. 21-25.

9. Ο όρος «οικογένεια» θα χρησιμοποιείται εδώ με την πιο στενή του έννοια και θα υπονοεί τα μέλη ενός νοικοκυριού που συνδέονται, όμως με δεσμούς συγγένειας (δηλαδή συζύγους και παιδιά).

10. Για τον προβληματισμό γύρω από την έννοια του όρου «τρόποι ζωής» βλ. Jean Curie κ.ά., «Comment saisir les modes de vie des familles» στο *L' esprit des lieux*, Paris: CNRS, 1986, σελ. 313-349.

11. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας του ΕΚΚΕ βλ. Χ. Συμεωνίδου, Λ. Μαράτου κ.ά., *Κοινωνικο-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα*, Τόμος Α', Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1992, σελ. 43-55.

12. Για την προετοιμασία των δεδομένων και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της παραγοντικής ανάλυσης (Analyse factorielle de correspondances) βλ. Laura Maratou-Alipranti, *Activité des femmes et travail domestique. Les modes de vie des couples athéniens*, διδακτορικό, Paris, 1988, Παράρτημα 3.

13. Για τα παραγοντικά βάρη των μεταβλητών που περιλήφθηκαν στην γυναικεία και ανδρική τυπολογία για τα οικογενειακά πρότυπα βλ. Laura Maratou-Alipranti, Παράρτημα 3, όπ.παρ.

14. Από μεθοδολογικής απόψεως ο διαχωρισμός των ατόμων σε δύο μόνον υπο-ομάδες ίσως φαίνεται αρκετά χονδροειδής. Ωστόσο, αυτό επιβαλλόταν γιατί η κατανομή τους σε περισσότερες κατηγορίες θα περιέπλεκε πολύ την ανάλυση και υπήρχε κίνδυνος, στη συνέχεια, με την πραγματοποίηση διασταυρώσεων, οι κατηγορίες να περιλάμβαναν πολύ μικρό αριθμό περιπτώσεων. Θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι ο διαχωρισμός αυτός δεν είναι απόλυτος αλλά μας είναι χρήσιμος για τις περαιτέρω αναλύσεις μας.

15. Βλ. Alain Charraud, «Travail des femmes et revendications féministes», *Sociologie du travail*, No 3, 1974, σελ. 291-318 και John Scanzoni, *Sex-Roles, Life-Styles and Child-bearing*, New York, The Free Press, 1975. Για τη χώρα μας βλ. Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, «Γυναικείες σταδιοδρομίες και οικιακή εργασία: Η περίπτωση των γυναικών της Αθήνας», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Τόμος Α', No 4, 1989, σελ. 69-91.

16. Για την παραγοντική ανάλυση βλ. Laura Maratou-Alipranti, όπ.παρ.

17. Για τις τιμές των μεταβλητών και τα παραγοντικά τους βάρη βλ. Laura Maratou-Alipranti, όπ.παρ.

18. Όταν χαρακτηρίζουμε το πρώτο σχήμα «σχετικά προοδευτικό» και το δεύτερο «σχετικά συντηρητικό» δεν εννοούμε ότι το πρώτο αντιστοιχεί σε κάποιες σημαντικά πιο προοδευτικές θέσεις σε σχέση με το άλλο. Απλά ότι οι προοδευτικές αντιλήψεις εμφανίστηκαν πιο πρόσφατα και συνεπώς, είχαν σαν αποτέλεσμα την σταδιακή απόρριψη των παλαιότερων.

19. Σχετικά με την «Θεωρία των εφοδίων» βλ. Blood Ronald, Wolfe Donald, *The Dynamics of Married Living*, New York, The Free Press, 1960. Βλ. επίσης Jean Kellerhals κ.ά., *Microsociologie de la famille*, Paris, PUF, 1984, σελ. 45-51.

20. Βλ. ενδεικτικά τη μελέτη: Andrée Michel, *Activité professionnelle de la femme et vie conjugale*, όπ.παρ.

